

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΡΟΤΑΓΜΑΤΑ

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΡΟΤΑΓΜΑΤΑ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ

Επιμέλεια: Βύρων Κοτζαμάνης
Επιμέλεια κειμένων: Ζωή Εξάρχου

ISBN: 978-960-9439-91-6

© Copyright: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, Βύρων Κοτζαμάνης, Βόλος 2023

Εκτύπωση: PaperGraph A.E.

www.papergraph.gr, τηλ.: 2104441000

Πανεπιστημιακές
Εκδόσεις Θεσσαλίας

Παγασών 99 - Κωνσταντά,
τηλ.: 2421041842, 2421074641
<http://press.uth.gr>
e-mail: press@uth.gr

Απαγορεύεται η ανατύπωση ή αναπαραγωγή της παρούσας έκδοσης χωρίς την άδεια του συγγραφέα.

DIRAP

**ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΠΡΟΤΑΓΜΑΤΑ**
ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ΕΙΔΙΚΟΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΚΟΝΔΥΛΙΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ερευνητικό πρόγραμμα
χρηματοδοτούμενο από το:

ΕΛΙΔΕΚ.
Ελληνικό Ίδρυμα
Έρευνας & Καινοτομίας

Αρ. Έργου: 2988

Η έκδοση αυτή χρηματοδοτήθηκε από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της Δράσης «1η Προκήρυξη ερευνητικών έργων ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για την ενίσχυση των μελών ΔΕΠ και Ερευνητών/-τριών και την προμήθεια ερευνητικού εξοπλισμού μεγάλης αξίας» (Ερευνητικό έργο «ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΡΟΤΑΓΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Αριθμός Έργου: 2988).

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΡΟΤΑΓΜΑΤΑ
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
ΚΑΙ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΒΥΡΩΝ ΚΟΤΖΑΜΑΝΗΣ

Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

ΒΟΛΟΣ 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

- Σελ. 7 Πρόλογος**
Βύρων Κοτζαμάνης
- σελ. 9 Δημογραφικές εξελίξεις και πληθυσμιακές ανακατατάξεις στην Ελλάδα (19ος αι. - έως σήμερα)**
Βασίλης Παππάς
- σελ. 45 Περί των οικισμών της Ελλάδας**
Κλεομένης Καλογερόπουλος, Παναγιώτης Ανδρεόπουλος, Ανδρέας Τσάτσαρης, Χρίστος Χαλκιάς
- σελ. 69 Ιστοριογεωγραφία, Γεωδημογραφία και Χαρτογράφηση των Απογραφών Πληθυσμού στην Ελλάδα**
Κωνσταντίνος Ν. Ζαφείρης
- σελ. 85 Η θνησιμότητα στην Ελλάδα, μια διαχρονική προσέγγιση**
Παναγιώτης Ανδρεόπουλος, Κλεομένης Καλογερόπουλος, Αλεξάνδρα Τραγάκη
- σελ. 115 Ανάλυση και χαρτογράφηση δεδομένων θνησιμότητας με χρήση πιθανοθεωρητικών κατανομών στην Ελλάδα του Millennium**
Γεώργιος Κοντογιάννης
- σελ. 129 Η σύσταση και η διάλυση των συμβιώσεων στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου με έμφαση στην Ελλάδα. Μια συγκριτική ανάλυση**
Νίκος Βέττας
- σελ. 165 Δημογραφικό ζήτημα: Οικονομικές επιδράσεις και προτάσεις πολιτικής**
Λόης Λαμπριανίδης, Θεοδόσης Σύκας
- σελ. 187 Brain drain από την Ελλάδα: Αναπτυξιακές και δημογραφικές προεκτάσεις**
Βασίλειος Γ. Μπέτσος, Χρήστος Μπάγκαβος, Σάββας Ρομπόλης
- σελ. 209 Δημογραφικές Μεταβολές και Κοινωνική Ασφάλιση στην Ελλάδα**
Αλεξάνδρα Τραγάκη
- σελ. 239 Οι επιπτώσεις της πανδημίας στους δείκτες θνησιμότητας της Ελλάδας**
Μαρί-Νοέλ Ντυκέν, Σταματίνα Κακλαμάνη
- σελ. 255 Οι επιπτώσεις της κρίσης στην σύνθεση των νοικοκυριών στην Ελλάδα**
Μυρσίνη Φωτοπούλου, Σταματίνα Κακλαμάνη
- σελ. 273 Οικονομική κρίση και ανισότητες μεταξύ των νοικοκυριών αναφορικά με τις συνθήκες και τις δαπάνες στέγασης στην Ελλάδα**
Ιωάννα Αθανασοπούλου
- σελ. 295 Η εξέλιξη του πληθυσμού στο νησιωτικό χώρο: Το παράδειγμα των Ιονίων Νήσων**
Βασίλειος Γαβαλάς
- σελ. 313 Δημογραφικές εξελίξεις και προοπτικές των Ιονίων Νήσων**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην Ελλάδα, η δημογραφία και η έρευνα πάνω σε θέματα που άπτονται του πληθυσμού διανύουν ακόμη τα πρώτα τους βήματα, παρά το προσφάτως αυξανόμενο ενδιαφέρον και την πληθώρα παρεμβάσεων και άρθρων για τα δημογραφικά δρώμενα, ενώ συχνά, ο ιδεολογικός λόγος προτάσσεται του επιστημονικού. Η συζήτηση δε για τις δημογραφικές εξελίξεις και τις επιπτώσεις τους στον βραχύ και μέσο χρόνο -καθώς και για τα ενδεικνυόμενα μέτρα πολιτικής- έχει ήδη αρχίσει, παρά την ισχνή δημογραφική μας έρευνα και παιδεία.

Η χώρα μας ειδικότερα καλείται να αντιμετωπίσει άμεσα κάποιες σημαντικές προκλήσεις, και κυρίως: ι) την υπερ-συγκέντρωση του πληθυσμού σε ένα εξαιρετικά περιορισμένο τμήμα της συνολικής της επιφάνειας και την εγκατάλειψη του υπαίθρου χώρου, ιι) μια υψηλή, έντονα διαφοροποιημένη χωρικά και μη αναστρέψιμη, δημογραφική γήρανση (αύξηση, δηλαδή, του ποσοστού και του πλήθους των 65 ετών και άνω, αλλά και ακόμη ταχύτερη αύξηση των 85 ετών και άνω), ιιι) την αναμενόμενη μείωση του πλήθους, αλλά και την αύξηση της μέσης ηλικίας των 20-64 ετών, σε μια νέα εποχή που θα σηματοθευτεί από τη μετάβαση στην ψηφιακή οικονομία και την εν μέρει υποκατάσταση της ανθρώπινης εργασίας από αυτοματοποιημένα συστήματα, ιιiv) την επιβράδυνση της αύξησης των κερδών του προσδόκιμου ζωής μας, v) τη συνεχιζόμενη μετανάστευση νέων παραγωγικής και αναπαραγωγικής ηλικίας, τμήμα των οποίων έχει υψηλό επίπεδο σπουδών και, τέλος, vi) την -εδώ και δεκαετίες- χαμηλή γονιμότητα, που δεν επιτρέπει την αναπαραγωγή του πληθυσμού μας (την αντικατάσταση, δηλαδή, κάθε μητέρας από μία κόρη λαμβάνοντας υπόψη και τη θνησιμότητα), και συμβάλλει ταυτόχρονα και στη γήρανσή του.

Οι επιπτώσεις των προαναφερθέντων είναι πολλαπλές, και, πολιτικά κόμματα, κοινωνικοί, επαγγελματικοί και επιστημονικοί φορείς, καθώς και η κοινή γνώμη -ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία- δείχνουν ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον. Ένας δημόσιος διάλογος, όχι μόνον για τις αιτίες και τις επιπτώσεις των δημογραφικών μας εξελίξεων, αλλά και για τις απαιτούμενες προσαρμογές σε αυτές, έχει ήδη ξεκινήσει, καθώς αρχίζουμε και στη χώρα μας-έστω και καθυστερημένα- να συνειδητοποιούμε ότι η Δημογραφία αποτελεί καθοριστικό παράγοντα που δεν έχουμε, πλέον, την πολυτέλεια να υποτιμούμε. Τις προκλήσεις φυσικά, καλούνται κυρίως να διαχειριστούν όσες-οι έχουν την ευθύνη του σχεδιασμού και της λήψης αποφάσεων σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, καθώς πρέπει να κατανοήσουν ότι η μεταβλητή «πληθυσμός» έχει σημαίνοντα ρόλο στην κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη και στην εδαφική συνοχή της χώρας μας. Οφεί-

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΡΟΤΑΓΜΑΤΑ

λουν επομένως κατά τη γνώμη μας αφενός μεν να θεωρήσουν ως δεδομένες κάποιες μη αναστρέψιμες τις αμέσως επόμενες δεκαετίες δημογραφικές τάσεις, να εκτιμήσουν τις επιπτώσεις τους και να τις λάβουν υπόψη, αφετέρου δε, να λάβουν τα προσήκοντα μέτρα για τη μεσο-μακροπρόθεσμη αναστροφή τους.

Ο παρών συλλογικός τόμος, ο οποίος περιλαμβάνει 14 αυτόνομες ερευνητικές μελέτες, επιχειρεί να καλύψει ένα σχετικά ευρύ φάσμα θεμάτων και πτυχών που άπτονται των πληθυσμιακών εξελίξεων στη χώρα μας, και στοχεύει να συμβάλει στον επιστημονικό διάλογο που έχει ήδη ξεκινήσει, όχι μόνον για τις δημογραφικές μας εξελίξεις, τις αιτίες και τις επιπτώσεις τους, αλλά και για κάποιες από τις απαιτούμενες προσαρμογές σε αυτές. Το συλλογικό αυτό έργο συνδυάζει αναλύσεις που εδράζονται σε επεξεργασία στατιστικών δεδομένων με ταυτόχρονη παρουσίαση απόψεων και επιχειρημάτων που λαμβάνουν υπόψη και τις αντίστοιχες τάσεις της διεθνούς συζήτησης. Από την άποψη αυτή, η συμβολή των συγγραφέων αποτέλεσε την καθοριστική παράμετρο στη διαμόρφωση του περιεχομένου του βιβλίου αυτού, το οποίο ελπίζουμε ότι θα συμβάλει τόσο στη συγκρότηση μιας πληρέστερης εικόνας για τα δημογραφικά μας δρώμενα όσο και στον προβληματισμό επ' αυτών. Η προσπάθεια δε αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία, κατά τη γνώμη μας, στον βαθμό που τις τελευταίες δεκαετίες πολλαπλασιάζονται στη χώρα μας οι περιστασιακές και αποσπασματικές αναφορές, τόσο για τις εξελίξεις και τις επιπτώσεις των δημογραφικών μας εξελίξεων όσο και για τις παρεμβάσεις στον τομέα του πληθυσμού.

Η έκδοση του τόμου αυτού πραγματοποιείται στο πλαίσιο του ερευνητικού έργου «Δημογραφικά Προτάγματα στην Έρευνα και Πρακτική στην Ελλάδα» (DIRAP), το οποίο χρηματοδοτείται από το ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ και υλοποιείται από το Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Το έργο αυτό -από τα ελάχιστα, δυστυχώς, που χρηματοδοτήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες στο πεδίο της Δημογραφίας- αξιοποιεί σχεδόν το σύνολο των έμπειρων ενεργών δημογράφων στη χώρα μας, και προτείνει μια θεώρηση των πληθυσμιακών και δημογραφικών ανακατατάξεων και προοπτικών σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, μέσω της αξιοποίησης καινοτόμων εργαλείων, μεθόδων και τεχνικών. Ταυτόχρονα, στοχεύει και στην ευρύτερη δυνατή διάχυση των αποτελεσμάτων του, με τη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης διαδικτυακής υποδομής, η οποία αξιοποιούμενη δύναται να δώσει ώθηση στην περαιτέρω ανάπτυξη της δημογραφικής έρευνας και παιδείας στη χώρα μας. Στο πλαίσιο της προαναφερθείσας διάχυσης περιλαμβάνονται -μεταξύ άλλων- ψηφιακά δελτία, θεματικά εκλαϊκευμένα κείμενα, καθώς και οπτικό-ακουστικό υλικό απευθυνόμενα σε ένα ευρύτερο κοινό, στην εκπαιδευτική κοινότητα και στα έντυπα και ψηφιακά ΜΜΕ, καθώς και εκδόσεις, στις οποίες εντάσσεται και ο παρών συλλογικός τόμος.

Ελπίζοντας ότι το βιβλίο αυτό -που διατίθεται ελεύθερα, καθώς χρηματοδοτείται από το ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ- θα συμβάλει στον τρέχοντα επιστημονικό διάλογο, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα, εκτός από τις/τους συγγραφείς των επιστημονικών άρθρων για τη συνεργασία τους και την κατάθεση της γνώσης και εμπειρίας τους, και όσες/όσους βοήθησαν στην ολοκλήρωσή της, και ιδιαίτερα την κ Ζωή Εξάρχου, η οποία ανέλαβε και την τελική επιμέλεια του τόμου αυτού.

Βύρων Κοτζαμάνης

*Επιστ. υπεύθυνος του Ερευνητικού Προγράμματος Δημογραφικά Προτάγματα στην Έρευνα
και Πρακτική στην Ελλάδα*